

мр Горан Свилановић
 асистент Правног факултета у Београду

О СМISЛУ РАЗЛИКОВАЊА ФОРМАЛНЕ И МАТЕРИЈАЛНЕ ПРАВНОСНАЖНОСТИ

Аутор излаже схватања већине домаћих аутора, као и најважнијих аутора Аустрије, Немачке и Швајцарске, о разликовању правноснажности на формалну и материјалну. Мишљење већине о потреби овог разликовања уопређује са појединим ставовима који говоре у прилог потреби задржавања јединственог појма правноснажности. Анализирајући практичне последице прихватања једног од ових ставановишта, аутор покушава да покаже релативну несврхисходност задржавања оба ова термина у речнику Грађанског процесног права. У другом делу рада изложен је став о потреби разликовања две правне ситуације, једне која настаје са релативном нејобојношћу правноснажне пресуде и друге која настаје са коначном нејобојношћу пресуде.

Кључне речи: Правноснажност. — Формална. — Материјална. — Релативна нејобојност. — Коначна нејобојност.

Разликовање формалне и материјалне правноснажности било је, до скоро, широко прихваћено у југословенској литератури. У њу је дошло из аустријске и немачке књижевности Грађанског процесног права, где је такво схватање и настало (1).

Према Rosenberg и Schwab, формална (или спољашња) правноснажност је неоспоривост (непобојност) судске одлуке. Она значи да је пресуда у својој изреци тачна и да више нема могућности за подношење жалбе. Ненападивост не претпоставља и непоновивост поступка и апсолутну неизменљивост, већ само неизменљивост у смислу услова за допуштеност приговора и жалбе, те других (редовних) правних лекова који би били подношени вишим судовима (2). Неоспоривост пресуде (редовним правним лековима) је само једна њена карактеристика, али је она истовремено и прет-

(1) Чини се да је највећи утицај на домаће ауторе, нарочито старије савременике имао Fasching, *Kommentar zu dem Zivilprozessgesetzen*, III, 1966, као и Немац, Rosenberg, *Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrecht*, 1960.

(2) Rosenberg-Schwab, *Zivilprozessrecht*, 14. издање, Милхен, 1986, стр. 964.

поставка и смисао њеног деловања, а то деловање је материјална (или унутрашња) правноснажност. Материјална правноснажност значи важење њене садржине. Она неће спречити поништај одлуке или њену измену, као што то чини формална правноснажност, већ она има за циљ само да спречи могућу опасност од доношења друге, супротне одлуке (3). Како је нова одлука могућа само у другом поступку, материјалном правноснажношћу је онемогућено ново расправљање и одлучивање о правноснажно већ утврђеној правној последици, и у том смислу су државни органи и странке правноснажном одлуком везани (4). Формална и материјална правноснажност су два посебна појма, који, међутим, стоје у нераздвајном односу: формална правноснажност је незаобилазни услов материјалне, али материјална правноснажност није обавезна последица формалне, јер нема свака одлука, за материјалну правноснажност подобно, утврђење (5).

Од значајнијих старијих аутора код нас, ово двојство прихватају Ђорђевић (6), Zuglia (7), Аранђеловић (8), затим Благојевић

(3) У том смислу материјална правноснажност има за сврху обезбеђење правне сигурности. Уп. Rosenberg-Schwab, *op. cit.*, стр. 970. Исто и Гаул, *Festschrift fuer Flume*, 1978, стр. 453.

(4) Rosenberg-Schwab, *op. cit.*, стр. 964.

(5) Rosenberg-Schwab, *op. cit.*, стр. 964, 965.

(6) Ђорђевић, *Теорија Грађанског судског посредства с погледом на Законик о посредству судском у грађанским парницама за Краљевину Србију*, 1891. Формална правна снага судске одлуке значила би „да се ова не може више никаквим (бар редовним) правним средствима нападати (*sententia indubitata, quae nullo remedio adtemptari potest*).“ Материјална правна снага односила се на сам садржај правноснажне пресуде и означава њен материјални утицај на сам правни однос. Формална правна снага је претпоставка материјалне; прва би спадала у процесно, друга у материјално право. Уп. Ђорђевић, *op. cit.*, стр. 489.

(7) Zuglia, *Грађански парнични посредствак у Хрватској и Славонији* (предавања), 1928. По Zugli, судска решења која се не могу побити редовним правним лековима, „постају на подручју дотичне парнице, у којој су донешена, непромијенљивим и због тога формално правоћним (...).“ Код неких, нарочито мериторних осуда, ова решења показују и један даљњи ефекат, а то је да „постају неизмијенљива и обавезна за судове и странке не само на подручју дотичне парнице, него и у свим будућим парницама, које би се кашње покренуле међу истим парничним странкама о истом предмету. Та се страна правоћности често назива материјалном правоћношћу.“ Уп. Zuglia, *op. cit.*, стр. 161. У каснијим радовима овај аутор одступа битно од својих ранијих поставки и настоји да превлада разликовање између формалне и материјалне правноснажности. Уп. Zuglia, *Грађански парнични посредствак ФНРЈ*, стр. 481-493.

(8) Аранђеловић, *Грађанско процесно право Краљевине Југославије*, II, 1933. Формална правноснажност је „ненападљивост, непобојност“ пресуде или закључка, редовним правним лековима, док се материјална правноснажност састоји у „везаности за садржај одлуке“. Дејство материјалне правноснажности је двојако: у позитивном смислу она представља коначно утврђење да постоји један одређен правни положај, у негативном искључење поновног судског остваривања захтева за који је суд изрекао да му има или нема места. Уп. Аранђеловић, *op. cit.*, стр. 216-218.

(9), Живановић (10). Од старијих савременика, ово двојство прихватају и Лухарџи (11), Познић (12), Уде (13), Марковић (14). У овој групи домаћих аутора издвајају се *Zuglia* и Живановић, као заговорници цивилистичке (материјалноправне) концепције правноснажности, за разлику од осталих, који се могу сврстати у заговорнике процесуалистичке концепције правноснажности. Ипак, сва ова схватања могу се поједностављено приказати, као разумевање формалне правноснажности као непобојности судске одлуке редовним правним лековима, а материјалне правноснажности, као дејства судске одлуке као правног акта у неком другом спору. Ту је мисао најјасније изразио Познић (15). Формална правноснажност

(9) Блажојевић, *Начела привајноћа процесноћа права*, 1936. Смисао „перфектности“ (формалне правноснажности) види у разграничењу између редовних (корективних) и ванредних (допунских) правних лекова. Уп. Блажојевић, *op. cit.*, стр. 405.

(10) Живановић, *Основни проблеми кривичног и грађанског процесног права (испитујка)*, II, 1941. Материјално правни смисао правне снаге пресуде, њено дејство у материјалном праву, јесте својство или дејство одлуке, да за пресуђену ствар ствара право: *res iudicata ius facit*. У процесноправном смислу, правноснажност је својство пресуде да се не може побјати редовним правним лековима пред вишом инстанцом. Уп. Живановић, *op. cit.*, стр. 152-154.

(11) Лухарт, *Цивилно процесно право ФНР Југославије*, 1961. Формалну правноснажност дефинише као непобојност, која припада одлукама без обзира на њихов садржај. Она је претпоставка материјалне правноснажности, која представља меродавност садржаја судске одлуке, а огледа се у везаности судова и странака за садржај судске одлуке. Уп. Лухарт, *op. cit.*, стр. 445.

(12) Познић, *О објективним границама правноснажности грађанске пресуде*, 1952; исти, *Грађанско процесно право*, Београд, 1991.

(13) Уде, *Civilni pravdni postopek in samoupravni sodni postopek*, 1980. Правноснажност, с једне стране пскључује даља редовна правна средства (то би била формална правноснажност), а с друге стране, подразумева везаност странака и суда за садржај судске одлуке и забрану поновног суђења у истој ствари, и то је материјална правноснажност. Разлика између формалне и материјалне правноснажности у традиционалном смислу показује се код неких ваншарних одлука, нпр. код ограничења или одузимања пословне способности. Код ових одлука везаност за садржај није апсолутна, јер је могуће поновно одлучивање којим би се та везаност одстранила. Уп. Уде, *op. cit.*, стр. 262, 263.

(14) Марковић, *Правноснажност*, Зборник Правног факултета у Нишу, 1977, 5-22, и 1978, 5-13. Формална правноснажност је својство пресуде, непобојност редовним правним леком. Дејство пресуде изван парнице у којој је изречена, а које се огледа у везаности судова (осим кривичних) и других државних органа за садржај пресуде, затим меродавност (ауторитативност неоспорности о обавезности) њеног садржаја, представља материјалну правноснажност. Везаност се огледа у забрани поновног суђења у истој ствари, односно у дужности да се ранија одлука која је од прејудицијелног значаја за каснију, узме за подлогу касније. Циљ везаности је у спречавању доношења противречних пресуда. Уп. Марковић, *op. cit.*, 1977, стр. 5, 6.

(15) У својој докторској дисертацији, Познић је изнео другачије становиште, у прилог потреби одређивања јединственог појма правноснажности, тј., насупрот подели на материјалну и формалну, као нетачној, с обзиром на то да се ради о „две стране једне исте појаве“. Уп. Познић, *О објективним границама правноснажности пресуде*, Београд, 1952., необј., стр. 95. Касније, у свом системском делу, *Грађанско процесно право*, Београд, 1991, Познић износи ставове које овде цитирамо.

је својство судске одлуке да не може више бити нападнута редовним правним леком. Материјална правноснажност односи се на садржину одлуке и испољава се у њеном дејству као правног акта. Материјална правноснажност наступа (пресуда почиње да делује) наступањем формалне правноснажности према обема странкама. Материјална правноснажност састоји се у неоспоривости утврђења садржаног у пресуди. Пресуда има снагу законске истине, сваки суд њоме је везан и мора је узети у подлогу своје одлуке ако питање њоме решено има значај претходног питања за тај суд, односно не може поново одлучивати о ономе о чему је материјално правноснажном пресудом одлучено, као о предмету спора, јер се томе противи принцип *ne bis in idem* (16). При том, постоје значајне разлике у одређивању дејст(а)ва судске одлуке, тј. у одређивању обима појма материјалне правноснажности.

Другачије правноснажности пресуде приступа *Трива*. Он о правноснажности говори као једном стадијуму у дијалектичком расту правне снаге једне пресуде, од тренутка када је донета, до тренутка у којем постаје апсолутно неопозива (*irrevocable*) (17). Наступањем правноснажности чврстина пресуде добија нови правни квалитет. Он говори о правноснажности као о „сложеном квалитету судске одлуке”, који се састоји у забрани поновног суђења о пресуђеној ствари (18), ауторитативном регулисању правних односа међу странкама (она је за њих закон), и у истинитости онога што се њоме потврђује или одређује. Разликовање формалне и материјалне правноснажности потпуно напушта 1983. године, и настоји да конструише јединствен појам правноснажности. Критикује схватање о непобојности пресуде као о формалној правноснажности, истичући да је непобојност услов за наступање правноснажности. То што је пресуда ненападива редовним правним лековима, још увек не значи да делује, већ се тиме само стварају услови да почне да делује. Почеће да делује када постане непобојна за обе странке (и то је тај стадијум који *Трива* назива правноснажност), да би њена правна снага расла и након тога, до тренутка у којем више не може бити оспоравана ни ванредним правним лековима, тј. до тренутка када постаје апсолутно неоспорива.

Могло би се приметити да, иако не користи термине формална и материјална правноснажност, он ипак говори о две правне ситуације: једној, која наступа непобојношћу пресуде за обе странке (19) и другој, коју одређује као апсолутну неоспоривост пресуде.

(16) Уп. Познић, *op. cit.*, стр. 246-248.

(17) *Трива*, *Грађанско њарнично ѡроцесно ѡраво*, 1983, стр. 488.

(18) Овим обухвата оно што се традиционално разуме као формална правноснажност. Уп. *Трива*, *op. cit.*, стр. 490.

(19) Јасно се опредељује за недељивост правноснажности, умесно критикујући становиште о подељеној правноснажности, аргументом, да ако би се оно прихватило, пресуда у којој је у потпуности усвојен тужбени захтев постала је формално правноснажна за тужноца од часа њеног публикавања. Уп. *Трива*, *op. cit.*, стр. 490.

Дика настоји да конципира потпуно нови појам правноснажности. Он полази од критике овде изнетих схватања као традиционалистичких, којима замера прво, искључивост полазне премисе да је сврха правосудне делатности декларисање преузисцентних права. Прихватајући нормативистичку концепцију *Келсена*, и достигнућа опште теорије права, *Дика* полази од тога да је улога суда и да право креира, те да, дакле, пресуде немају примарно утврђујуће дејство, већ и конститутивно, суд ствара право. Судска одлука којом је створена норма је само она која је коначна и мериторна, а не и све друге. Општа и редовна способност такве судске одлуке (коначне и мериторне) јесте да производи правна дејства, да делује. Та способност судске одлуке да делује јесте њена правноснажност (20). Садржај овако одређене правноснажности чине она дејства која коначна мериторна одлука производи *ex lege* стекавши то својство, као и њен квалитет да може бити претпоставка даљих дејстава тог правног акта (нпр. извршности) (21). Правноснажна судска одлука делује тројако: као правно релевантна чињеница, као јавна исправа (доказно средство) и као индивидуална правна норма (22).

Савремена литература у земљама које су традиционално утицале на настанак и изглед југословенског грађанског поступка, није отишла ни корак од ставова изнесених крајем 19. и почетком 20. века. Бар судећи према најновијим издањима великих уџбеника и коментара Аустрије, Немачке и Швајцарске, који су нам доступни.

Fasching стоји на традиционалном становишту, да формална (спољашња) правноснажност судске одлуке значи њену непобојност у поступку у којем је донета. Формална правноснажност је нужна претпоставка материјалне правноснажности, јер ова (материјална) не може наступити без формалне. Обратно, међутим, не важи: није свака формално правноснажна пресуда способна за материјалну правноснажност (као пример наводи међупресуду о основаности захтева). Обавезност одлуке за суд који ју је донео, није у вези с наступањем формалне правноснажности. Материјална правноснажност је меродавност (ауторитативност, *massgeblichkeit*) одлуке, након чијег наступања је поновно расправљање о предмету спора искључено, којом су судови и странке везани. Материјална

(20) Ова је способност општа, јер све судске одлуке које су коначне и мериторне производе дејства стицањем ове способности (осим ако није нешто друго предвиђено). Она је редовна јер искуство показује да пресуде претежно део својих дејстава производе тек када ову способност (да делују, правноснажност) стекну. Уп. *Дика*, *О бићу и границама правоћности*, Загреб, 1991, стр. 276.

(21) *Дика* *op. cit.*, стр. 277.

(22) *Дика*, *op. cit.*, стр. 285.

правноснажност је делотворни процесни инструмент за обезбеђење правне сигурности и реда (23).

Новији аустријски аутори, следе *Faschinga*, те о формалној правноснажности пишу као о непобојности пресуде у парници у којој је донета, а која наступа након истека рокова за подношење редовних правних лекова, односно, након одлучивања о њима. Изричито наводе да формална правноснажност није никакво дејство пресуде (иако чл. 41б аустријског ЗПО говори о дејству одлуке на странке). Напротив, дејства пресуде које они уочавају су: утврђујуће (и њега идентификују са дејством материјалне правноснажности, *materielle Rechtskraftwirkung*), извршно, преображајно и чињенично дејство. Наглашавају да је формална правноснажност неопходна претпоставка за наступање материјалне правноснажности (утврђујућег дејства одлуке) и преображајног дејства, а да није неопходна за извршност. Значај материјалне правноснажности је у утврђујућем дејству одлуке. Сама материјална правноснажност, пак, има своја дејства и то два: забрану поновног суђења (*ne bis in idem*) и обавезност (24).

Gottwald на следећи начин објашњава исте појмове у немачком праву. Одлука донета у облику пресуде обавезује суд који ју је донео, али је странке могу оспоравати. Ако више нема правних лекова или су рокови за њих истекли, онда је та одлука по дефиницији из чл. 705 немачког ЗПО, формално правноснажна. Формална правноснажност претпоставка је да би пресуда обавезивала странке у даљем поступку. Материјална правноснажност значи да је садржина одлуке за странке као и за суд, као и за неки каснији спор о истом, важећа, обавезна. Материјална правноснажност спречава сваки нови спор о истом. Даља претпоставка материјалне правноснажности је коначност одлуке у поступку у којем је донета, тј. наступање формалне правноснажности по чл. 705 ЗПО. Док год одлука може бити оспорена неким правним леком странке, она нема унутрашњу обавезујућу снагу, па зато није ни материјално правноснажна. Формална правноснажност је услов за наступање материјалне, она је услов да би пресуда везивала неки суд у другој парници. Наступањем формалне правноснажности пресуда постаје непобојна (25).

(23) *Fasching, Lehrbuch des oesterreichischen Zivilprozessrechts*, Беч, 1990, RdNr 1493-1498. О материјалној правноснажности као о институту процесног права који обезбеђује правну сигурност уп. *Oberhammer, Richterliche Rechtsgestaltung und Richterliches Gehoer, Juristische Schriftenreihe, band 72*, Беч, 1994, стр. 89.

(24) *Rechberger-Simotta, Grundriss des oesterreichischen Zivilprozessrecht*, Беч, 1994, RdNr 692-694.

(25) *Gottwald и група аутора, Muenchener Kommentar zur ZPO*, Минхен, 1992, чл. 322, RdNr 1, 17, 24 и чл. 705, RdNr 14.

Слично и *Arens-Luecke*. Из разлога правног мира и правне сигурности, мора сваки правни спор једном да буде окончан. О томе се стара формална правноснажност (или спољашња). Она наступа када једна пресуда постаје инстанцијоно (*in Instanzenzug*) непобојна, тиме је тај процес окончан. Могућност понављања поступка на то нема утицаја. Материјална (унутрашња) правноснажност треба да онемогући да странке новим парницама обнављају спор који је окончан формално правноснажном одлуком. Материјална правноснажност значи везаност судова (не само оног који је одлучио) садржајем формално правноснажне пресуде. Материјална правноснажност има увек као своју претпоставку формалну правноснажност. Тачност пресуде више не може доћи у питање (26).

Thomas и *Putzo* у својем коментару не иду даље од већ реченог. Формална правноснажност је непобојност пресуде и она је услов за материјалну. Материјална правноснажност значи да је садржина пресуде меродавна за суд и странке (27).

Нешто је другачије формална правноснажност одређена у коментарима новијих аутора Немачке. Нпр., *Zimmerman* каже да материјална правноснажност наступа са формалном правноснажношћу и узрокује да садржина пресуде буде обавезујућа у каснијим поступцима (28). Формално правноснажна пресуда значи непобојност. Пресуда је формално правноснажна када више не може бити оспорена. Дејство формално правноснажне пресуде је у томе да је садржина формално правноснажне пресуде меродавна (ауторитативна), ако у неком каснијем поступку буде исто питање постављено. Та меродавност зове се материјална правноснажност (29). *Zoeller* говори о двоструком дејству формалне правноснажности, а то је извршност и неоспоривост (30).

Традиционално схватање обележава и литературу Швајцарске. Формална правноснажност значи да више нема могућности да се одлука оспорава редовним правним леком. Материјална правноснажност је обавезност пресуде у каснијим поступцима (31). Свака пресуда једном постаје правноснажна. То се догађа када више не може бити оспоравана редовним правним лековима, кантоналним или савезним. То се назива формална правноснажност. Од ње,

(26) *Arens-Luecke, Zivilprozessrecht*, Минхен, 1992, стр. 244, 246, RdNr 348, 351.

(27) *Thomas-Putzo, Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz*, Минхен, 1990, чл. 322, RdNr 1, и чл. 705, RdNr 1.

(28) *Zimmerman, Zivilprozessordnung*, Хајделберг, 1991, чл. 322, RdNr 2.

(29) *Zeiss, Zivilprozessrecht*, Тибинген, 1993, RdNr 554, 556.

(30) *Zoeller, Zivilprozessordnung*, Келн, 1991, чл. 705, RdNr 2–3.

(31) *Walder-Bohner, Zivilprozessrecht*, Цюрих, 1983, стр. 79, 281.

Закон, пракса и теорија разликују материјалну правноснажност. Формална правноснажност значи да одређена пресуда не може више бити измењена у истом поступку. Она не говори ништа о томе може ли та пресуда бити измењена у неком другом поступку, као ни о томе да ли је судија у другом поступку везан овом пресудом или не. Такву једну обавезност да установи, задатак је материјалне правноснажности, коју, иако узрокована формалном правноснажношћу, треба од ње разликовати (32).

За нас је неспорна привлачност тезе коју је тек 1983. године изнео *Трива*, а коју налазимо код *Познића* (33) још у његовој докторској дисертацији, 1952. године, о потреби одређења јединственог појма правноснажности, односно о сувишности њеног разликовања на формалну и материјалну. Међутим, треба одговорити, који је то тренутак када је пресуда постала правноснажна и која су дејства наступања правноснажности (материјалноправна и процесноправна). Је ли то тренутак који називамо формална правноснажност или онај други, даљи, који традиционално називамо материјалном правноснажношћу? Или неки трећи?

Сва дејства која се правноснажној пресуди придају, она, по Закону, има већ од тренутка у којем је непобојна за редовне правне лекове. Она је већ тада закон за странке, већ тада су њоме обавезани и суд и странке, већ тада се не сме поново судити о истом. Отуда, чини се да су *Познић* (34) и *Трива* у праву када јединствени појам правноснажности везују управо за овај тренутак. Међутим, *Трива* тврди да је јасно да то још увек није највиши квалитет њене правне снаге. Дакле, правна снага пресуде је по њему динамичка категорија и иако једном наступа као правноснажност, она још увек нараста до једног новог момента. Ако смо претходни одредили као правноснажност, ваља пронаћи име и за тај каснији, други тренутак, у којем она постаје коначно неоспорива.

Иако има доста теоријских аргумената у прилог одређења првог, нижег нивоа правне снаге пресуде (тзв. формалне правноснажности), као правноснажности, има аргумената да се и о другом, каснијем тренутку говори као о правноснажности. Не само зато што су ванредни правни лекови још увек допуштени, већ и зато

(32) Habscheid, *Schweizerisches Zivilprozess — und Gerichtsorganisationsrecht*, Базел, 1990, стр. 269.

(33) Познић, *О објективним границама правноснажности грађанске пресуде*, Београд, 1952, необј., стр. 95: „И својство ненападљивости и дејство пресуде су обележја која једновремено наступају и не могу се једно без другог замислити. Али то су само два аспекта, две стране једне исте појаве. Нетачно је, према томе, говорити о формалној и материјалној, као о две врсте правноснажности.”

(34) Познић, *op. cit.*, стр. 95: „И својство ненападљивости и дејство пресуде су обележја која једновремено наступају (...).”

што се у пракси неретко догађа да се извршење одлуке одлаже док не истекне рок за ревизију, или док се јавни (државни) тужилац не одлучи хоће ли или не улагати захтев за заштиту законитости. Међутим, то не утиче на остале видове њене обавезности. Дакле, могло би се приметити да пресуда у тренутку наступања правноснажности (формалне), понекада још није у животу, у пракси, (по ЗПП јесте) стекла сва својства која може и која се од ње очекују (и по Закону и треба да их стекне). Али, је ли то уопште битно за њену правну обавезност? Чини се да с обзиром да су противзаконита, та поступања до којих у пракси долази, постају и ирелевантна.

Правноснажност разумемо као једно својство судске одлуке (35), које стиче у тренутку који законодавац одреди (код нас је то тренутак у којем против ње више није могуће изјавити редовни правни лек). То својство састоји се у правној обавезности пресуде. Читајући Закон (чл. 333), ствари изгледају тако као да је последица непобојности правноснажност (36), а најважнија последица правноснажности је подобност такве судске одлуке да буде принудно извршена (уколико је кондемпаторна); правна обавезност њеног нормативног садржаја којим утврђује нова правила понашања странака (и када је кондемпаторна и када је декларативна и када је конститутивна), наступање промене правног статуса или правног односа која је њоме изречена (када је конститутивна). Кондемпаторна пресуда може бити (истеком паричног рока) принудно извршена; декларативна пресуда може бити основ за друге правне претензије које из правноснажног утврђења правног односа могу проистичати (између осталих и право на повољну судску одлуку по кондемпаторној тужби након доспелости захтева); конститутивна пресуда постаје обавезна, не само за странке већ и за сва трећа лица (у статусним стварима, тј. увек када се може говорити о апсолутном, *erga omnes* дејству), и постаје основ за вршење неких права која проистичу из промисљеног статуса странке (право на закључење другог брака).

Сва би се дејства правноснажне пресуде могла подвести под правну обавезност и из ње даље изводити. Нпр., пошто је одлука постала правноснажна, њоме прописано правило понашања постало је обавезно за суд који ју је донео, за странке и за сваки други суд. Обавезност правноснажне пресуде чини је истинитом а не њена унутрашња тачност (*res iudicata pro veritate habetur*). Њена обавезност даје правилу понашања за странке које је у њој садржано

(35) Дика га назива способност да правно делује.

(36) А у ствари сматрамо да је ствар обратна, последица наступања правне обавезности правноснажне пресуде, јесте и немогућност улагања правних лекова, осим изузетно, и тада су ти правни лекови ванредни, јер је пресуда већ правноснажна (правно обавезна).

карактер закона за странке (*res iudicata facit ius inter partes*). Обавезност те норме се противи новом суђењу о истом (*ne bis in idem*). Обавезност те норме захтева да је сви судови имају у виду као правно релеватну чињеницу (чињенично дејство). Обавезност њеног садржаја чини да су остали судови (у грађанском и управном, а не и у кривичном поступку) везани њоме када се спор њоме решен појави као претходно питање у неком другом поступку. Обавезност њеног садржаја омогућава интервенцијско дејство на умешача. Правна обавезност пресуде услов је и за друга посебна дејства пресуде, као и за њено материјалноправно деловање.

Правна обавезност се јавља у различитим видовима (у нашој и страниј литератури познатим као извршност, чињенично дејство, негативни или позитивни аспект правноснажности, итд.). Ипак, та обавезност је на изванредан начин манљива. Наиме, још увек су допуштени ванредни правни лекови. Њихова несуспензивност последица је правне обавезности правноснажне пресуде. Ако ипак они буду успешно искоришћени, норма која је у пресуди садржана је или укинута или преиначена. У првом случају, више нема пресуде а ни норме, у другом случају, правна обавезност опстаје, јер постоји норма у пресуди садржана, али је садржина тог правила понашања измењена.

Неуспешна употреба ванредних правних лекова, или истек свих рокова за њихову употребу, правној обавезности правила понашања у пресуди садржаног, дају нови квалитет, а тај квалитет бисмо назвали коначна непобојност (обавезност). Има ли разлике између ње и претходно поменуте и претходно постојеће правне обавезности? Па има, у мери у којој има разлике између обориве и необориве претпоставке. Правна обавезност правноснажне пресуде постала је необорива. То међутим не умањује квалитет претходно постојеће правне обавезности правноснажне пресуде. Она није постала више обавезна него што је била. За све за које је она и до тада била обавезна, обавезна је и убудуће. Није се проширио круг лица њоме обавезаних. Није добила ниједно ново дејство које до тада није имала. Само је могућност измене тих дејстава у потпуности отпала. То је, међутим, не чини више обавезујућом него је до тада била. Нада у могућност измене правила у пресуди садржаног је отпала, али она је била и остала једнако правно обавезна.

Када упоредимо правноснажну пресуду са неправноснажном, питање је каква је разлика између њих. Неправноснажна пресуда (код нас редовно првостепена пресуда), разликује се од правноснажне управо у недостатку правне обавезности. Није њен спецификум у томе да је оспорива, већ да није правно обавезна. Она није правно обавезна, не зато што је оспорива (оспорива је ванредним правним лековима и правноснажна пресуда, па је ипак обавезна) већ зато што јој Закон не даје то својство. Дакле, правноснажност

наступа зато што је законодавцу (и странкама и суду) потребно да у једном тренутку спор сматра коначно и мериторно решеним, а све у циљу задовољења потребе за правном сигурношћу, за извесношћу односа који међу странкама постоје. Да би то постигао, законодавац (не арбитрерно, већ имајући у виду потребу равнотежног односа између задовољења принципа правне сигурности и принципа материјалне истине, те економичности поступка) дефинише један тренутак у коме наступа правна обавезност пресуде. Наступањем тог тренутка наступањем правне обавезности, пресуда је постала правноснажна. Постоји дакле привид да је тај тренутак превасходно одређен исмогућношћу даљег подношења редовних правних лекова. Не, тај тренутак је одређен вољом законодавца. Он у изменама закона може ићи даље и један правни лек учинити од ванредног редовним или обратно (случај с ревизијом код нас). Оно што лекове чини редовним или ванредним није њихова унутрашња разлика (и редовни и ванредни могу бити и двострани и једностранни, могу бити и деволутивни и ретракциони) (37). Оно што их чини редовним или ванредним је само чињеница да ли се могу поднети пре или након наступања правне обавезности пресуде. Они сами по себи, својом природом, не утичу на наступање или ненаступање правне обавезности пресуде, те их разврставамо на ванредне или редовне само с обзиром на тренутак у којем могу бити поднети имајући у виду временски развој поступка. (38)

Који је, ипак, значај коришћења термина формална правноснажност и материјална правноснажност? Да ли има практичних последица с обзиром на то хоће ли се прихватити став о подели правноснажности на формалну и материјалну или не? Нама се чини да практичних последица прихватања једног од овде изнетих ставова нема. Неспорно је да постоје две процесноправне ситуације и да би биле боље уочене и схваћене све њихове консеквенце, потребно их је и термилошки разликовати. Отуда се терминологија која се традиционално користи у смислу потребе за разликовањем јавља као сврсисходна. Њен је смисао и педагошки и систематизацијски (39). Њихова језичка непогодност (јер се те две ситуације

(37) Када одлучује о тим њиховим карактеристикама законодавац се руководи потребом организовања кохерентног правног поретка а не специфичностима које правни лекови морају имати или већ имају по свом појму (суштини). Наравно, при томе има увек у виду искуства у организацији система правних лекова код сличних правних поредака.

(38) Али та чињеница, да ли су допуштени пре или након правноснажности, утиче на начин на који ће конкретан правни лек бити организован, на услове допуштености, разлоге и поступак.

(39) Јер помажу бољем разликовању две различите правне ситуације у развоју правне снаге пресуде, које су карактерисане различитим правним последицама које изазивају једна и друга пресуда и јер олакшавају објашњење појмова редовни и ванредни правни лек и омогућавају прецизно дефинисање различитих фаза у развоју поступка.

уочавају као два степена правноснажности, или као две врсте правноснажности) створила је низ проблема у разумевању суштине правноснажности (40). Важно је, међутим, уочити, да, у ствари, нема два степена правноснажности, већ је само један. Пресуда је правноснажна (правно обавезна) или то није. Али процесноправно посматрано, може се још разликовати и да ли има могућности да та пресуда буде укинута или измењена ванредним правним леком или не. У том смислу се може само говорити о динамици у развоју правне снаге пресуде. Ми тај смисао видимо само као процесноправни, јер он даје одговор на питање даљих правних средстава против једне одлуке и на питање окончања поступка пред судом. Међутим, са становишта правне природе правне снаге пресуде (степен правне обавезности) нема разлике.

Пресуда која је у закону одређена као правноснажна, неоспорива је редовним правним лековима. Можемо је видети и као релативно непобојну (с обзиром да је још увек оспорива ванредним правним леком). Друга је процесна ситуација када та иста пресуда, једнако правно обавезна, постане и коначно непобојна, тј., непобојна било којим, па и ванредним правним леком. Од тога тренутка правна обавезност те пресуде је потпуно ван дискусије.

Имајући у виду број ванредних правних лекова којима једна грађанска пресуда може бити оспоравана, а нарочито имајући у виду веома благе услове за улагање најчешћег међу њима, ревизије (веома ниска вредност предмета спора као један од услова допуштености), може се с разлогом наглашавати потреба разликовања апсолутне и релативне непобојности. С обзиром да релативна непобојност, правноснажност, у условима једноставно испуњивих услова за ванредни правни лек, постаје веома „релативна”, то у пракси, понекада, доводи до оклевања да се крене у извршење док год се не види шта ће бити са ревизијом, односно да ли ће јавни (државни) тужилац изјавити захтев за заштиту законитости. Правило понашања садржано у правноснажној пресуди која је оборива (ванредним правним лековима) постаје неделотворно у животу, практично, до оног тренутка док та пресуда не постане коначно непобојна. Отуда потреба за одржавањем двојства у динамици развоја правне снаге пресуде. Међутим, то двојство не чине формална и материјална правноснажност, већ побојност и непобојност правноснажне пресуде ванредним правним лековима. То, ипак, нису два вида правноснажности. Правноснажност је јединствена. Она наступа када то законодавац одреди, а то је код нас када пресуда више не може бити оспоравана редовним правним лековима. Суштина је правноснажности пресуде у правној обавезности, која се може јавити у различитим видовима.

(40) Али, претпоставка тим проблемима било је и разумевање сврхе правосудне делатности као искључиво декларативне.

Правноснажност није један стадијум у развоју правне снаге пресуде. Правноснажност је својство пресуде да је правно обавезна, а релативна и коначна непобојност су стадијуми у развоју (дијалектичком) њене правне снаге.

Mr Goran Svilanović
Assistant at the Faculty of Law in Belgrade

THE SENSE OF DISTINGUISHING BETWEEN FORMAL AND SUBSTANTIVE LEGAL VALIDITY

Summary

Distinguishing between the formal and substantive legal validity prevails both in the domestic civil procedure law literature and among the authors of Austria, Germany and Switzerland. This is a traditional standpoint. The author accepts the opinions expressed by various domestic authors regarding the inappropriateness of this dichotomy, as well as regarding the legal validity as an undivided phenomenon.

A judgment becomes full and valid according to lawmaker's determination. One of the consequences of the above is a relative incontestableness of the final decision (namely, incontestableness through regular legal remedies). The essence of the legal validity is in the obligatoriness, in terms of law, of the decision of the court, which is expressed in several different aspects, i.e. as the obligatoriness of the rules of conduct otherwise prescribed within it — for the parties and the courts, as a prohibition of another trial in the same matter, and the like. After the time limit has expired for lodging extraordinary legal remedies, namely after such remedies have failed after being lodged, the judgment becomes finally full and valid. In such a way a rule of conduct as expressed by the court decision becomes effective in practice (in real life).

However, the legal validity of a judgment, either relative or finally incontestable, does not lead to various degrees of legal obligatoriness, although sometimes it may look so in practice.

Key words: *Legal validity. — Formal and substantial.*

mr Goran Svilanović
assistant à la Faculté de droit de Belgrade

SUR LE SENS DE LA DISTINCTION ENTRE FORCE DE CHOSE JUGÉE FORMELLE ET MATÉRIELLE

Résumé

La pratique d'une distinction entre force de chose jugée formelle et force de chose jugée matérielle prédomine aussi bien dans la bibliographie des auteurs yougoslaves traitant du Droit de la procédure civile, que parmi les auteurs autrichiens, allemands et suisses les plus éminents. Il s'agit là d'un point de vue traditionaliste. Pour sa part, l'auteur partage les opinions de certains auteurs yougoslaves qui soulignent l'inopportunité de ce dualisme et les rejoint dans leur conception de la force de chose jugée en tant que phénomène unique.

Un jugement obtient force de chose jugée lorsque le législateur le prescrit. Une des conséquences en est l'irrévocabilité relative d'une décision ayant qualité de force de chose jugée (l'irrévocabilité par voies de recours ordinaires). L'essence de la force de chose jugée réside dans le caractère juridique obligatoire d'une décision judiciaire, laquelle apparaît sous différents aspects, en tant que caractère obligatoire des règles de comportement que cette décision prescrit pour les parties et pour les tribunaux, en tant qu'interdiction de la répétition du jugement, etc. A l'expiration du délai pour l'introduction des voies de recours extraordinaires, c'est-à-dire suite à leur rejet, le jugement devient définitivement irrévocable. Ainsi la règle de comportement exposée par le jugement devient vraiment effective dans la vie même.

Toutefois, la force de la chose jugée d'un jugement, que celui-ci soit relativement ou définitivement irrévocable, n'implique pas les différents degrés de son caractère juridiquement obligatoire, même si cela semble être parfois le cas dans la pratique.

Mots clés: *Force de chose jugée. — Formelle. — Matérielle. — Irrévocabilité relative. — Irrévocabilité définitive.*